

Dijital Kütüphane Becerileri Konusunda Türkiye’de Durum: AccessIT Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme *

The Situation about Digital Library Skills in Turkey: An Evaluation within the Frame of AccessIT Project

Bülent Yılmaz**

Öz

Bu çalışmada, öncelikle, AccessIT Projesi ve dijitalleştirme konularında kuramsal bazı bilgiler verilmektedir. Daha sonra, Türkiye’nin dijitalleştirme kapasitesi açısından durumu çeşitli istatistiksel veriler temelinde değerlendirilmekte, ayrıca, Türkiye’de dijitalleştirme ile ilgili sorunların altı çizilerek, bunlara yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: AccessIT Projesi; dijitalleştirme; Türkiye

Abstract

In this study, first of all, some corporate information is given about AccessIT Project and digitization. After that, the situation in Turkey in terms of digitizing capacity is evaluated on several statistical data base, moreover, by underlining the problems about digitization in Turkey, the related solutions are offered.

Keywords: AccessIT Project; digitization; Turkey

Giriş

AccessIT Projesi, AB 7. Çerçeve Programında yer alan dijitalleştirme konulu beş ülke ortaklı uluslararası bir projedir. Proje bağlamında gerçekleştirilen bu çalışmada kısaca AccessIT Projesi tanıtılacak, dijitalleştirmenin tanımı, amaçları konusunda kuramsal bazı bilgiler verilecek, daha sonra, dünyadaki elektronik kültüre yönelim özetlenerek, Türkiye’nin dijitalleştirme kapasitesi çeşitli istatistiksel veriler temelinde

* Bu Proje Avrupa Komisyonu (European Commission) ve Hacettepe Üniversitesi tarafından desteklenmekte olup, 25.10.2010 tarihinde Milli Kütüphane-Ankara’da *AccessIT Projesi Türkiye Tanıtım Toplantısı*’nda yapılan sunumun gözden geçirilmiş metnidir.

** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.
E-posta: byilmaz@hacettepe.edu.tr

değerlendirilecektir. Ayrıca, çalışmada Türkiye’de dijitalleştirme ile ilgili sorunların altı çizilecek ve bunlara yönelik bazı çözüm önerileri sunulacaktır.

AccessIT Projesi

AB 7. Çerçeve Kültür Programı altında yürütülmekte olan ve 2009 Mayıs-2011 Nisan dönemini kapsayan **AccessIT** (*Accelerate the Circulation of Culture Through Exchange of Skills in Information Technology - Bilgi Teknolojilerinin Değişen Yetenekleri Aracılığıyla Kültürel Dolaşımın Hızlandırılması*) Projesi’nde Türkiye ile birlikte İngiltere, Polonya, Yunanistan ve Sırbistan yer almaktadır. Projenin temel amacı; bu ülkelere ait belirli miktardaki kültürel mirası dijitalleştirerek Europeana’ya (Avrupa Dijital Kütüphanesi’ne) aktarmak ve bunun için gerekli eğitim altyapısını sağlamaktır. Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana’da şu an yaklaşık 13 milyon dijital materyal bulunmaktadır. Projenin kurumsal sahibi Hacettepe Üniversitesi’dir. Proje ile işbirliği yapan ülkelerde dijitalleştirme için bir kapasite yaratmak/varolan kapasiteyi geliştirmek, ulusal kültürel çalışmaların AB’deki dolaşımını Europeana ile ortaklıklar yoluyla artırmak hedeflenmektedir.

Proje kapsamında, çeşitli kütüphane, müze ve arşivlerde yer alan, Türk kültürünü tanıtan kültürel miras niteliğinde 50.000 el yazması, belge ya da müzelik materyalin tanımlama bilgilerine ve dijital kopyalarına Europeana aracılığıyla erişim olanaklı olacaktır. Ayrıca, AccessIT Projesi AB grubunca geliştirilen, dijitalleştirme uygulamalarının tüm yönleriyle ele alındığı eğitim modülüne Türkiye’de bilgi sektörünün farklı alanlarında çalışan en az 590 kişinin kayıt yaptırması ve programın sonunda katılımcılara başarılı olmaları halinde sertifika verilmesi planlanmış, yakında sona erecek programa 895 kişi kayıt olmuştur.

Dijitalleştirme: Tanım ve Amaç-Hedefler

Dijitalleştirme; kâğıt belge, fotoğraf ya da grafik malzemeler gibi fiziksel ya da analog materyallerin elektronik ortama ya da elektronik ortamda depolanan görüntülere/imajlara dönüştürülmesi işlemi ya da genel olarak, elektronik sistemlerce algılanamayan yapılandırılmamış formdaki bilginin elektronik ortamca algılanabilecek yapılandırılmış forma çevrilmesi biçiminde tanımlanabilir.

Dijitalleştirmenin başlıca amaç ve/veya hedefleri şöyle sıralanabilir:

- Ulusal kültürel mirasın kayıt altına alınması ve korunması;

- Basılı ortamda tek kopya olarak üretilen bilgi kaynaklarının yedeklenmesi;
- Tek kopya kaynaklara çoklu erişiminin sağlanması;
- Kağıt belge ve depolama maliyetinin azaltılması;
- Kurumsal İçerik Yönetimi Çözümlerinin uygulanması;
- Arşivsel koruma sağlanması;
- Dijital nesnenin bütünlüğünün korunması ve değişen teknoloji karşısında kaynakların gösterim, erişim ve kullanımının sağlanması;
- Eski bilgisayar sistemlerinin gelecekte kullanılacak olan bilgisayar sistemleri üzerinde çalıştırılmasının sağlanması;
- Kütüphane, arşiv ve müzelerin raflarında veya depolarında kullanıcıya ulaşamayan milyonlarca kitabın kullanıma sunulması.

Dijitalleştirmenin Dünya’da ve Türkiye’deki Toplumsal Gerekçeleri: Dünya ve Türkiye Bilgi Üretim ve Erişiminde Nereye Gidiyor?

Dünya’da ve Türkiye’de üretilmiş kayıtlı bilgi kaynaklarının dijitalleştirilmesini gerekli kılan önemli bir değişim süreci yaşanmaktadır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de gözlenen, bilginin üretim hızı, bilginin üretildiği ortam ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bu değişimi bazı verilerle ortaya koymak olanaklıdır. Buna göre:

- 2011 yılında dijital dünyada var olan bilginin büyüklüğü 2006 yılına oranla 10 kat daha büyük olacaktır.
- Dünyanın en zengin kütüphanesinde (Kongre Kütüphanesi) 170 milyon belge bulunurken, Web ortamında 550 milyar belge vardır. Dünya üzerinde her bir kişiye ortalama 90 belge düşmektedir.
- Dünya’da her yıl Kongre Kütüphanesi’ni 37 000 kez dolduracak kadar bilgi üretilmektedir. Bu bilginin %92’si manyetik ortama kayıtlıdır.
- Dünya’da her yıl 2 Exabyte-100 katrilyon byte bilgi üretilmektedir. (20 milyar adet The Economist dergisi)
- ABD’de yılda 80 milyar fotoğraf, 2 milyar röntgen filmi çekilmekte, günde 610 milyar e-posta gönderilmektedir.
- Dünya’da her yıl üretilen bilgi için 1,5 milyar gigabyte’lık saklama ortamı gerekmektedir.
- Şu anda 1000’den fazla kültürel kurum içerikleriyle Europeana’ya destek sağlamakta, 150’den fazla kurum ise ağları aracılığı ile bu içeriği paylaşmaktadır.
- 2010 yılı itibariyle Europeana web sitesi üzerinden 13 milyon dijital kaynağa erişilmesi olanaklıdır.

Kısaca, dünyada elektronik bir geleceğe doğru yol alındığı söylenebilir.

Aynı çerçevede Türkiye'ye ilişkin durumu da bazı istatistiksel verilerle ortaya koyabiliriz.

Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK'in 2010 yılı araştırmasına göre, Türkiye'de,

- Hanelerin %34'ünde masaüstü ve %17'sinde dizüstü bilgisayar bulunmaktadır. Toplam %51 oranı, iki evden birinde bilgisayar olması anlamına gelmektedir.

- İnternet abonesi 2003 yılında 19 000, 2006'da 2,8 milyon iken bu sayı 2010 Haziran'ında 7,7 milyona ulaşmıştır. Buna göre, İnternette yıllık büyüme oranı %25'dir.

- Hanelerin %42'si İnternete ulaşabilmekte, bu oran kentlerde %49'a yükselmektedir.

- İnterneti dergi gazete okuma amacıyla kullanım oranı %59'dur. Ayrıca, ailelerin yarısı İnterneti radyo dinleme ve TV izleme amacıyla kullanmaktadır.

- Cep telefonu üzerinden hizmet alanların sayısı şimdilik 1 milyondur.

- 2010 yılı ortasında cep telefonu abone sayısı 61,5 milyon, 3G abone sayısı ise 11,4 milyondur.

- Kuruluşlarda bilgisayar kullanım ve İnternet erişimine sahiplik oranları 2009 yılı itibarıyla %90,7 ve %88,8'dir. İnternet erişimine sahip girişimlerin web sayfasına sahiplik oranı 2009 yılı Ocak ayında %58,7'dir.

- Kuruluşların bu sayfalar üzerinden sundukları hizmetlerin ilk sırasında %77,9 ile "ürün katalogları ve fiyat listesi" bulunmaktadır.

Yukarıda sıralanan veriler, Türkiye'nin de elektronik bir dünyaya doğru hızla yol aldığını göstermektedir.

Bu değişim sürecine ve yeni eğilime kütüphane, arşiv, müze gibi bilgi-bellek kuruluşları nasıl karşılık vermektedir? Bir başka deyişle, sözü edilen kurumlar bu değişimin farkında mıdır ve bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişime uygun mu davranmaktadırlar?

Türkiye'nin şu andaki dijital kapasitesine ilişkin ipuçları da sunacak konu ile ilgili bazı veriler şöyledir:

- **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi**'nde 9 386 457 dijital materyal bulunmaktadır. Bu oldukça iyi bir rakamdır.
- **Milli Kütüphane** koleksiyonunda bulunan 26 700 cilt yazma eserden yaklaşık 25.200 cildinin dijital ortama aktarılması tamamlanmıştır. Bu yazmalara ait dijital ortama aktarılan sayfa sayısı da yaklaşık 3 525 000 poza ulaşmıştır. 1100 adet sesli kaset kitaptan 387 adeti dijital ortama aktarılmıştır.

- **Yazma eser bulunan halk kütüphanelerinde** dijital materyal sayısı Mart 2010 itibariyle toplam 170028 olup bunun %98,3’ünü oluşturan 167 353 eser dijital ortama aktarılmıştır.
- **Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Etnoğrafya Müzesinde** yaklaşık 120 000 dijital kayıt bulunmaktadır.
- Ankara, İstanbul, İzmir’deki birçok üniversite kütüphanesi ve diğer araştırma kütüphanelerinde (Örn. Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, IRCICA vb.) dijitalleştirme çalışmaları sürmektedir.

Genel olarak söylemek gerekirse, Türkiye’de kurumsal düzeyde dijitalleştirme çabaları bulunmakta ve belirli bir yol alınmaya çalışılmaktadır. Ancak, şu anda Türkiye’den Europeana’ya içerik desteği veren tek bir kurum dahi bulunmamaktadır.

Türkiye’de Dijitalleştirme Sorunları

Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) İstanbul Şubesi tarafından 25-27 Şubat 2010 tarihlerinde düzenlenen “Bilgi Kaynaklarının Sayısallaştırılmasında Standartlar ve İşbirliği Çalıştayı” sonuç raporuna da yansıyan dijitalleştirme ile ilgili bazı sorunlar şunlardır:

1. **“Mevzuat ve Telif Hakları” ile ilgili sorunlar:** 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve ilgili yasalar çerçevesinde depolama amaçlı bile olsa kütüphanelerin dijitalleştirme hakkı bulunmadığı anlaşılmaktadır.
2. **“İşbirliği Olanakları” konusundaki sorunlar:** Bu konuda tüm kurumlar hem genelde hem de AB’ye dayalı projeler çerçevesinde işbirliğine isteklidirler. Ancak bir lider ya da eşgüdüm kurumuna gereksinim bulunmaktadır.
3. **“Standartlar” konusundaki sorunlar:**
 - Kullanıcı talepleri sayısallaştırma projelerinde öncelik nedeni olabilmektedir.
 - Sayısallaştırma işlemi belgelerin yıpranmasının temel nedenlerinden olan fotokopi işlemini ortadan kaldırdığı için yararlı projeler olarak görülmektedir.
 - Aynı kaynakların farklı kurumlar tarafından, farklı projeler kapsamında sayısallaştırıldığı gözlemlenmektedir.
 - Belge görüntülerinin oluşturulmasında çekim ile ilgili herhangi bir standart kullanılmamaktadır.
 - Standartlara uyulmaması kaynakların etkin kullanımını engellemektedir.
 - Sayısallaştırılan malzemenin tanımlanmasında herhangi bir metadata standardı kullanılmamaktadır. Bu da paylaşımı zorlaştırmaktadır.

- Sayısallaştırılan malzemenin bir toplu kataloğu mevcut değildir.
- Sayısallaştırma çalışmalarında *teknik şartname* son derece önemlidir ancak bu konuda örnek alınacak referans ölçütler bulunmamaktadır.

Bunların dışında ve daha genel çerçevede söyleyecek olursak;

1. Türkiye’de dijitalleştirme konusunda ulusal bir politika bulunmamaktadır.
2. Yine, Türkiye’de dijitalleştirme çabalarına yol gösterecek, cesaretlendirecek, eşgüdüm sağlayacak ve standartlar oluşturacak öncü/lider bir kuruluş ortaya çıkmamaktadır.
3. Türkiye’de, işbirliği ve proje temelli çabalar yerine yalnız başına kurumsal çabaların yoğunlukta olduğu ve bunların da uluslararası platformları kullanamadıkları görülmektedir.

Öneriler

Yukarıda sözü edilen TKD İstanbul Şubesi Çalıştay raporunda öne çıkan ve bizim de eklediğimiz bazı öneriler şöyledir:

- Ülkemizdeki kütüphane, arşiv ve müze gibi bilgi merkezlerinde sürdürülen, planlanan ve düşünülen tüm sayısallaştırma çalışmalarına her açıdan yön verecek bir “Sayısallaştırma Üst Kurulu” oluşturulmalıdır.
- Bilgi, belge ve müze yöneticileri arasında telif hakları konusunda (mevzuat, uygulama örnekleri vb.) bilinçlendirme çalışmaları başlatılmalıdır.
- Kütüphane, arşiv ve müzelerde bugüne kadar sayısallaştırılmış bilgi kaynaklarının (kitap, dergi, yazma ve nadir eser, tutanaklar, arkeolojik obje vs.) toplu kataloğu hazırlanmalıdır.
- Kütüphane, arşiv ve müzelerde “korumacı davranış”tan çok “kullanımı” önceleyen bir yaklaşım biçimine geçilmelidir.
- Yapılacak bir mevzuat düzenlemesinde söz konusu kuruluşların özel kurumlar olarak “ulusal kültür kurumları” ve “ulusal bellek kurumları” olduklarının altı çizilmelidir.
- Kütüphane, arşiv ve müzeler tarafından telif sahibi belli olmayan öksüz eserler (orphan works) konusunda çalışmalar yapılarak, bu şekildeki bilgi kaynakları sayısallaştırılmalı ve kullanıma sunulmalıdır.
- Telif hakkı sorunu çözülerek sayısallaştırılan tüm bilgi kaynakları bir an önce kullanıcılara sunulmalıdır.

- AB’nin sayısallaştırma çalışmalarından ziyade bu konudaki paylaşım ve işbirliği projelerine destek verdiği dikkate alınarak, bu tür projelerin oluşturulmasına çalışılmalıdır.

- Avrupa Dijital Kütüphanesi’ne (EDLproject-Europeana) girme konusunda kurumsal ve işbirlikleri çerçevesinde projeler üretilmelidir.

- Sayısallaştırma çalışmaları konusunda çalışan Avrupa Çalıştayı’nın Türkiye’ye getirilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır.

- AB ile bu konuda bütünleşme çabalarına bir an önce ve bir yerinden başlanmalıdır. AccessIT bunun için iyi bir fırsattır.

Sonuç olarak, AccessIT Projesi ülkemizde ve alanımızda ilk sayılabilecek bazı sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadır. Son derece mütevazı bütçesi ve ulusal sorumluluk bilinci ile ülkemiz adına olumlu, yol açıcı, katkı sağlayıcı çabalar içeren projemizin istenen hedeflere ulaşması, bu alanda uğraş veren meslektaşların duyarlılık ve katkıları ile olanaklı olacaktır. Projeye katkı sağlayacak kurumlarımız ve yöneticileri bu alanda başlatıcı ve yol açıcı olarak anılacaklardır.

Kaynakça

Açıkgöz, O. (2010). Kültürel mirasın dijitalleştirilmesinde halk kütüphaneleri. 24 Ekim 2010 tarihinde <http://www.yaybir.org.tr/public/news.aspx?id=50> adresinden erişildi.

IPA (Uluslararası Yayıncılar Birliği) Toplu Dijitalleştirme Bildirisi. 24 Ekim 2010 tarihinde <http://www.yaybir.org.tr/public/news.aspx?id=50> adresinden erişildi.

Küçük, M. E. ve İ. Soydal (2003). Dijital kütüphanelerde standartlar ve protokoller. 24 Ekim 2010 tarihinde <http://tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/view/1839> adresinden erişildi.

Külcü, Ö. (2009). Kent bilgi kaynaklarının dijitalleştirilmesi ve dijital içerik yönetimi uygulamaları. 24 Ekim 2010 tarihinde <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/e-bulten/dosyalar/file/kulcu-kayseri.pdf> adresinden erişildi.

TKD İstanbul Şubesi. (2010). Bilgi Kaynaklarının Sayısallaştırılmasında Standartlar ve İşbirliği çalıştayı Sonuç Bildirgesi. 24 Ekim 2010 tarihinde http://www.istanbulkutuphaneci.org/sites/default/files/SONUC_BILDIRGESI.pdf adresinden erişildi.

TÜİK. (2010) Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım anketi - Dönemi: 2010. 24 Ekim 2010 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=60&ust_id=2 adresinden erişildi.